

המת עצמו אינו טמא !

(אֲשַׁבַּח)

"הַנִּגְעַ בְּמַת לְכָל-נֶפֶשׁ אָדָם וְטִמְא שְׂבַעַת יָמִים". פסוק זה מספר במדבר, פרשת חקת, פרק יט פסוק יא אומר שהַנִּגְעַ בְּמַת נְטֵמָא וְלֹא שֶׁהַמַּת עֲצָמוּ טִמְא, כלומר, על פי פסוק זה המת עצמו אינו טמא אבל הוא מטמא אדם וכלים¹ שנגעו בו. הנוגע במת נקרא 'טמא-מת' ודרגת טומאתו נקראת "אב הטומאה".

מקורות המעידים על כך שהמת עצמו אינו טמא**א. המשנה במסכת כלים פרק א משנה א פותחת**

"אבות הטמאות: השרץ², ושכבת זרע, וטמא-מת, והמערעל בימי ספרו, ומי חטאת שאין בהם כדי הזיה, הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע, וכלי חרש באויר, ואינם מטמאין במשא".

בכך שהמשנה אומרת "אבות הטמאות: השרץ, ושכבת זרע, וטמא-מת...", היא מפרשת לנו באופן חד משמעי ש'טמא מת' הוא אחד מאבות הטומאה – בדיוק כמו שאר אבות הטומאה המוזכרים במשנה, ומכך שהמשנה אינה מכלילה את המת עצמו בין אבות הטומאה³ – ניתן להבין שהמת עצמו אינו אב טומאה.

ב. ספרי זוטא⁴, במדבר פרק יט פסוק יא

על הפסוק "הַנִּגְעַ בְּמַת לְכָל-נֶפֶשׁ אָדָם וְטִמְא שְׂבַעַת יָמִים", אומר הספרי זוטא: "הַנִּגְעַ בְּמַת' – נוגע במת טמא! אין מת עצמו טמא! נוגע במת טמא! אין בנה של שונמית⁵ טמא! אמרו: בנה של שונמית, כשמת, כל שהיה עמו בבית טמא היה טומאת שבעה, וכשחיה היה טהור לקודש, חזרו ונגעו בו – טמאוהו הם!"

¹ חוץ מנגיעה במת, יש עוד אופנים שונים שהמת יכול לגרום לטומאה, וכן יש דינים וחילוקים לגבי משך זמן הטומאה, דרכי הטהרה, איזה כלים מקבלים טומאה ועוד, אך איננו דנים בכך כאן.

² "וזה לְכָסֵּ הַטִּמְא בְּשֶׁרֶץ הַשֶּׁרֶץ עַל-הָאָרֶץ הַחַלְדִּי וְהַעֲכָבְרִי וְהַצֵּב לְמִינָהוּ: וְהַאֲנָקָה וְהַכֶּחַ וְהַלְטָאָה וְהַחֲמַט וְהַתְנַשְׁמַת:" (ויקרא פרשת שמיני פרק יא, כט-ל). כל אחד משמונה שרצים אלה לא מטמא בחייו אלא רק כשהוא מת ורק כשהוא לח ולא יבש. שרץ מת ולח, מטמא אדם או כלים הנוגעים בו. השיעור לטמא – הוא בכעדשה וגם דמם מטמא בשיעור זה. איבר שלם שלהם – מטמא בכל שהוא.

³ המשנה לא אומרת המת אלא אומרת טמא-מת.

⁴ "ספרי" הוא שמם של מדרשי הלכה לספרים במדבר ודברים שנתחברו בתקופת התנאים בשנת ג'תשס"ב, 3762 לבריאת העולם.

⁵ סיפור החייאת בן השונמית (השונמית הייתה אשה מהעיר שוֹנֵם) על ידי אלישע הנביא מובא בספר מלכים ב' פרק ד פסוקים לב-לה:

"וַיָּבֵא אֱלִישֶׁע הַבְּיֹתָה וְהִנֵּה הַנְּעֹר מֵת מִשְׁכָּב עַל-מִטָּתוֹ: (לג) וַיָּבֵא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל-יְהוָה: (לד) וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל-הַיָּלֶד וַיִּשֶׂם פִּיו עַל-פִּיו וְעֵינָיו עַל-עֵינָיו וְכַפָּיו עַל-כַּפָּיו וַיִּגָּהֵר עָלָיו וַיִּחַס בְּשֶׁר הַיָּלֶד: (לה) וַיִּשָּׁב וַיֵּלֶךְ בְּבֵית אֵחָת הַנְּחָה וַאֲחָת הַנְּחָה וַיַּעַל וַיִּגָּהֵר עָלָיו וַיִּזְוֹר הַנְּעֹר עַד-שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנְּעֹר אֶת-עֵינָיו."

הספרי מבאר לנו, ובהדגשה, את מה שכתוב בפסוק: המת עצמו אינו טמא אלא מטמא! וכַּרְאִיָּה ש"אין מת עצמו טמא", הוא מביא את המקרה עם בן השונמית, מקרה בו האנשים וכל מה שהיה עם הבן המת בבית, אכן נטמאו ב'טומאת אוהל', אבל הבן – המת עצמו – לא היה טמא כשקם לתחייה והוא נטמא רק בגלל שהאנשים שנטמאו נגעו בו לאחר שקם לתחייה – ובכך טמאוהו, מכאן שהמת עצמו אינו טמא אלא מטמא!

ג. הרמב"ם הלכות טומאת מת – המת מְטַמֵּא

1. פרק א הלכה א: "המת מְטַמֵּא במגע ובמשא ובאהל טומאת שבעה..."
2. פרק א הלכה יב: "אחד המת מישראל או מן העכו"ם מְטַמֵּא במגע ובמשא..."
3. פרק א הלכה טו: "המת אינו מְטַמֵּא עד שתצא נפשו..."

בכל אחת מההלכות הנ"ל הרמב"ם משתמש במילה מְטַמֵּא⁶ – ואינו אומר 'המת טמא כשיוצאת נפשו' – ובפשטות אפשר להבין מכך שהמת עצמו אינו טמא אלא הנוגע במת נטמא.

עוד נציין שבכל כתבי הרמב"ם לא נמצא את צירוף המילים "המת טמא" או צירוף אחר המביע את אותה משמעות.

ד. במסכת נדה דף ע עמוד ב - מת מְטַמֵּא

"שלשה דברי בורות:

- [1] אשתו של לוט מהו שתטמא? אמר להם: מת מטמא, ואין נעיב מלח מטמא.
 - [2] בן שונמית מהו שיטמא? אמר להן: מת מטמא, ואין חי מטמא.
 - [3] מתים לעתיד לבא, צריכין הזאה שלישי ושביעי, או אין צריכין?
- אמר להן: לכשיחיו – נחכם להן. איכא דאמרי: לכשיבא משה רבינו עמהם..."

גם כאן:

לשון הגמרא הוא "מת מְטַמֵּא" ולא "המת טמא". וכן שבכל הש"ס, מפרשיו וספרים נוספים לא נמצא צירוף המילים "המת טמא" כצירוף המביע את המשמעות שהמת עצמו טמא?⁷

אבי-אבות-הטומאה הוא כינוי למת – המת עצמו אינו טמא!

⁶ בבניין פיעל.

⁷ הבדיקה נערכה בתכנת השו"ת של בר-אילן, גרסה +22, ע"י סריקת הצירוף המדוייק "המת טמא". התקבלו 85 ההיקרויות שנבדקו כולן, כאמור אף לא אחת מההיקרויות מביעה שהמת עצמו טמא.

הדף מוקדש לעילוי נשמת חברי שנפלו על קידוש ה' במערכות ישראל

המושג "אבי אבות הטומאה", הנפוץ כתיאור דרגת טומאתו של המת, אינו קיים כלל לא במקרא, לא במשנה, לא בתלמוד הבבלי, לא בתלמוד הירושלמי ולא בכתבי הרמב"ם. לראשונה אנו פוגשים את המושג "אבי אבות הטומאה" בפירושו של רש"י⁸ על המילים תַּטְמָא עַד-הָעֶרֶב שבפסוק: "וְכָל אֲשֶׁר-יָגַע-בּוֹ הַטְּמָא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנִּגְעָת תַּטְמָא עַד-הָעֶרֶב" (במדבר פרק יט פסוק כב), וכך מפרש שם רש"י:

"תַּטְמָא עַד הָעֶרֶב – מִכַּאן לְמַדְנוּ שֶׁהַמֵּת אָבִי אֲבוֹת הַטּוֹמָאָה וְהַנוֹגֵעַ בּוֹ אֵב הַטּוֹמָאָה וּמִטְמָא אָדָם, זֶהוּ פִירוּשָׁה לְפִי מִשְׁמַעָה וְהַלְכוּתִיָּה. וּמִדְרַשׁ אֲגִידָה הֶעֱתַקְתִּי מִיְסוּדוֹ שֶׁל ר' מִשָּׁה הַדְרַשָּׁן וְזֶהוּ."

מעניין לציין שאין רש"י מזכיר את המושג "אבי אבות הטומאה" בפסוק הקודם לפסוק, פסוק טז⁹, אבל כן מזכירו במסכת פסחים דף יד עמוד ב – כדי לפרש שְׁחָרַב שִׁנְגַּעָה בַחֲלָל הָרִי הִיא נְעֻשִׁית "אבי אבות הטומאה" כפי שהחלל, המת, הוא "אבי אבות הטומאה"¹⁰. כך אומר שם רש"י:

"בַּחֲלָל חָרַב – הַקִּישׁ חָרַב לַחֲלָל, מִתַּכַּת שִׁנְגַּעַת בְּמֵת הָרִי הוּא אָבִי אֲבוֹת הַטּוֹמָאָה כִּמְטָא מֵת – הָרִי הוּא אֵב הַטּוֹמָאָה כְּמוֹהוּ. גְּזִירַת הַכְּתוּב הוּא בְּמִתַּכַּת אֵצֶל טּוֹמָאָת מֵת, וְלֹא אֵצֶל שְׂאֵר טּוֹמָאָת."

נראה שרש"י יצר את המושג "אבי אבות הטומאה" בגלל הקושי הגדול שיש לכלל בני האדם בקבלת העובדה שהנוגע במת נטמא לְמֵרוֹת שהמת עצמו אינו טמא. קושי זה יכול להתבטא בשאלות כגון:

- אם המת עצמו אינו טמא, מדוע הנוגע בו נטמא ונעשה 'אב הטומאה'?
- מניין הטומאה באה לנוגע אם לא מהמת?
- אם הנוגע במת נטמא, קל וחומר שהמת טמא!

ועוד תמיהות דומות לשאלות אלו.

טעותנו בשאלות אלה היא שאנו מניחים שהמת עצמו ודאי טמא ולכן הוא מטמא, אך כפי שהובא לעיל וכפי שיובא בהמשך מוכח שהמת עצמו אינו טמא.

רש"י הקדוש, המאיר עינינו ודרכנו בלימוד התורה, ידע מהן השאלות שנשאל כולנו, ובדרכו המופלאה יצר וחידש עבורנו אמצעי עזר, כינוי למת: "אבי אבות הטומאה", כלומר, רש"י יצר 'סבא' ל 'אב הטומאה' אותו כינה "אבי אבות הטומאה".

כך מצא רש"י דרך לענות על סוג השאלות שהובאו לעיל עוד לפני שיישאלו – כדי שדרכנו תהא סלולה להמשך הלימוד.

לפי הבנתנו זו, המושג "אבי אבות הטומאה" הוא רק כינוי למת – ואין בכינוי זה קביעה שהמת עצמו טמא.

אלא שעם הזמן ועם התפשטות פירוש רש"י וקבלתו כראש וראשון בכל קהילות ישראל, הפך, לענ"ד, הכינוי "אבי אבות הטומאה", מכינוי למת – לדרגת טומאתו של המת, עד כדי כך

⁸ נולד בטריוויש שבצפון צרפת בשנת ד"א ת"ת (1040), נפטר בשנת ד"א תתס"ה (1105).

⁹ "וְכָל אֲשֶׁר-יָגַע עַל-פְּנֵי הַשְּׂדֵה בַּחֲלָל-חָרַב אִוּ בְּמֵת אִוּ-בְעַעֲס אָדָם אִוּ בְּקֶבֶר יִטְמָא שְׁבַעַת יָמִים" (במדבר יט, טז)

¹⁰ לשון הגמרא בפסחים דף יד עמוד ב היא "חרב – חרב הרי הוא כחלל, והוא ליה אב הטומאה....".

¹¹ לטמא אדם וכלים.

- שמדרשים ומפרשים רבים שבאו אחרי רש"י, משתמשים בו בפירושיהם באופן שמשמע ממנו שהמת עצמו טמא בדרגת "אבי אבות הטומאה"¹², למשל:
- הרשב"ם¹³, חתנו של רש"י, כותב בפירושו על המילים תְּטַמָּא עַד-הָעֶרֶב: "כי המת אבי אבות הטומאה".
 - ר' עובדיה מברטנורא¹⁴ מסכת אהלות פרק א: " הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים, לפי שהוא נעשה אב הטומאה, שהמת אבי אבות הטומאה הוא"
 - רבנו בחיי¹⁵ כותב: "ושנינו במשנה: (כלים א, א) אבות הטומאה השרץ ושכבת זרע וטמא מת, וכיון שהנוגע במת הוא אב הטומאה הרי המת עצמו אבי אבות הטומאה".
 - אברבנאל פרשת ויקרא: "...טומאת אדם מת והוא אבי אבות הטומאה..."
 - מצודת דוד חגי פרק ב: "...אם סדר הנגיעות האלה יהיה ע"י טומאת מת שהוא אבי אבות הטומאה..."
 - מלבי"ם¹⁶, פרשת חוקת, במדבר פרק יט פסוק כב: "וכל אשר יגע בו הטמא. למד שכל מי שיגע בו הטמא – מן המת יטמא, ומזה למדנו שהמת הוא אבי אבות הטומאה והנוגע בו נעשה אב הטומאה לטמא אדם וכלים".
 - רש"ר הירש¹⁷ פרשת חוקת: "...אלא כל כלי מתכת הנוגע במת נעשה אבי אבות הטומאה כמת עצמו...". מעניין לעיין שהרש"ר הירש, בפירושו לויקרא פרק ה פסוק ג משתמש ב"אבי אבות הטומאה" ככינוי אותו יצר רש"י: "... גם טמא מת הוא 'אב הטומאה', ולפיכך המת עצמו קרוי [מכונה] 'אבי אבות הטומאה'".
 - תפארת ישראל – בועז מסכת טהרות פרק ד: "... והיינו לאפוקי מת שהוא אבי אבות הטומאה..."
 - אנציקלופדיה תלמודית כרך א, [אבות הטומאות] טור לט, מושגים תלמודיים אב הטומאה: "ישנם מספר דרגות בטומאה, כאשר הדרגה העליונה נקראת: "אב הטומאה", מלבד טומאת מת, הנקראת: "אבי אבות הטומאה", לפי שעושה את הנטמא בה ל"אב הטומאה".
- בדרך זו הלכו גם מדרשי הלכה ומפרשים רבים נוספים בהשתמשם במושג "אבי אבות הטומאה" כדי לתאר את דרגת טומאתו של המת עצמו – כשבעצם המת עצמו אינו טמא.

¹² טומאה שכאמור אינה מוזכרת לא במקרא, לא במשנה, לא בתלמוד הבבלי, לא בתלמוד הירושלמי ולא בכתבי הרמב"ם.

¹³ ר' שמואל בן מאיר – אחיו הגדול של רבנו תם.

¹⁴ נולד באיטליה בשנת ה"ר (1440), בשנת הרמ"ח (1488) עלה לירושלים. פירושו על המשניות – מבוסס על פירוש רש"י לתלמוד.

¹⁵ רבי בחיי כאן הוא רבי בחיי בן אשר שנולד בספרד בשנת ה"א ט"ו (1255–1340) ולא רבנו בחיי בן יוסף אבן פקודה בעל 'חובות הלבבות', שקדם לרבי בחיי בן אשר בכמאתיים שנה.

¹⁶ הרב מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל וייסר. נולד בשנת התקס"ט (1809), כתב את פירושו תוך נדודים וסבל רב במהלכו אף נידון למוות וניצל ע"י משה מונטיפיורי. נפטר בשנת התר"מ (1879) בקייב.

¹⁷ נולד בשנת תקס"ח (1808) בהמבורג שבגרמניה.